

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สิ่งมีชีวิตทั้งหลายทั้งมนุษย์และสัตว์ถือกำเนิดขึ้นบนโลกและพัฒนาจากบรรพบุรุษร่วมสากลเมื่อประมาณ ๓.๗ พันล้านปีมาแล้ว^๑ มนุษย์ยุคปัจจุบัน (modern humans) เกิดขึ้นเมื่อประมาณ ๒.๕ ล้านปีที่ผ่านมา^๒ และมีสายวิวัฒนาการสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน สิ่งๆหนึ่งที่มนุษย์มีความเหมือนร่วมกันทั้งหมดทุกชนชาติ และทุกศาสนา ได้แก่ ชีวิตและโครงสร้างทางกายภาพของร่างกายมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์พยายามค้นหาเรียนรู้และทำความเข้าใจมาโดยตลอด

ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา องค์ประกอบหลักของชีวิต ได้แก่ ชันธ์ทั้ง ๕ มีรูปขันธ์และเวทนาขันธ์เป็นต้น วิวัฒนาการการเกิดขึ้นแห่งรูปหรือร่างกายนี้ มีจุดเริ่มต้นมาจากหน่วยมูลฐานระดับจุลภาคที่ว่า “รูปนี้เป็น กลละ ก่อน จาก กลละ เกิดเป็น อัพพุทะ จาก อัพพุทะ เกิดเป็น เปสิ (ชิ้นเนื้อเล็ก) จาก เปสิ เกิดเป็น ฆนะ (เป็นก้อน) จาก ฆนะ เกิดเป็น ปัญจสาขา (ปุ่ม ๕ ปุ่ม) ต่อจากนั้น ผม ขน เล็บ จึงเกิดขึ้น”^๓ แล้วจึงพัฒนาขึ้นเป็นองค์ประกอบที่เป็นโครงสร้างที่เป็นพื้นฐานทางร่างกายของมนุษย์ซึ่งประกอบไปด้วยกระดูก ๓๐๐ ท่อนกับอวัยวะภายในต่างโยงโยกันอยู่ดังปรากฏในคัมภีร์ปรมัตถโชติกา ขุททกปาฐอรรถกถา และคัมภีร์วิสุทธิมรรค ว่า “กระดูก ๓๐๐ ชิ้นที่เป็นโครงสร้างเหล่านี้ อันเอ็น ๙๐๐ และเนื้อ ๙๐๐ ขึ้นผูกและฉาบไว้หน่อมเป็นต้นเดียวกัน ฉาบทาด้วยยางเหนียวไปตามประสาทรับรส ๗,๐๐๐ มีหยดเหงื่อกรองด้วยขุมขน ๙๙,๐๐๐”^๔ สะท้อนให้เห็นการทำงานของอวัยวะต่างๆ ภายในร่างกาย คือ กระดูก กล้ามเนื้อ ประสาทรับรส และขุมขนโดยมี

^๑ J. Cracraft, M. J. Donoghue, eds, **Assembling the tree of life**, (New York: Oxford University Press, 2005), p. 592.

^๒ R. L. Carroll, “The Palaeozoic Ancestry of Salamanders Frogs and Caecilians”, **Zoological Journal of the Linnean Society**, Vol. 150 No. s.1 (2007): 1-14., J. R. Wible, G. W. Rougier, M. J. Novacek, R. J. Asher, “Cretaceous eutherians and Laurasian origin for placental mammals near the K/T boundary”, **Nature**, Vol. 447 No. 7147 (2007): 1003-1006., L. M. Witmer, “Palaeontology: An icon knocked from its perch”, **Nature**, Vol. 475, No. 7357, (2011): 458-459.

^๓ ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๓๕/๒๔๘., ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓๕/๓๓๗., อภิ.ก. (บาลี) ๓๗/๖๙๒/๔๐๙-๔๑๐., อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๖๙๒/๗๓๘-๙.

^๔ ขุ.ข.อ. (ไทย) ๓๙/๓/๖๕., และดูรายละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๓๐๖.

ความสัมพันธ์กันเป็นระบบ สอดคล้องกับ คำอธิบายในคัมภีร์วิมุตติมรรคเกี่ยวกับการส่งผ่านอาหารไปหล่อเลี้ยงตามอวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกาย ว่า

“อาหารจะถูกย่อยด้วยความร้อน และผสมกับของไม่สะอาดใหม่และเก่า ไหลไปทั่วร่างกาย ขาไปตามเส้นเลือด ผิวหนัง ใบหน้า นัยตตา ซึมออกจากทวารทั้ง ๔ และอุจจาระ ๔๔,๐๐๐ ขุม อาหารแยกเป็น ๕ ส่วน (๑) ส่วนที่ถูกหม้อนอนเจาะกิน (๒) ส่วนที่ถูกเปลี่ยนเป็นความร้อน (๓) ส่วนที่หล่อเลี้ยงร่างกาย (๔) ส่วนที่กลายเป็นปัสสาวะ (๕) ส่วนที่รวมเข้ากับร่างกาย อาหารเหล่านี้ที่กลายเป็นอวัยวะอื่นๆ มีผมและเล็บเป็นต้น ทำให้เกิดส่วนประกอบของร่างกาย ๑๐๑ ส่วน^๕

คำอธิบายของพระพุทธศาสนาเหล่านี้เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของระบบต่างๆ ภายในร่างกายที่เชื่อมต่อกันอยู่ นอกจากนั้นยังมีคำอธิบายเกี่ยวกับจิตใจด้วยเช่นเดียวกัน จิตถือเป็นนามขันธ์ที่มีส่วนสัมพันธ์กับระบบภายในร่างกาย กล่าวคือจิตทำหน้าที่ให้อินทรีย์ (organism) ทั้งหลายดำรงตั้งมั่นอยู่ได้ ยิ่งไปกว่านั้นจิตยังมีอิทธิพลต่อร่างกายดังคำกล่าวที่ว่า “ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ”^๖ ร่างกายและจิตใจจึงมีส่วนเกี่ยวเนื่องกันเป็นระบบรูปลนามที่แยกกันไม่ออก ถึงกระนั้นก็ตาม วิทยาการสมัยใหม่โดยเฉพาะวิทยาศาสตร์ทางการแพทย์ในปัจจุบันมีการกล่าวถึงการศึกษาภายในร่างกายมนุษย์^๗ นี้อย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น ซึ่งทำโดยวิธีการชำแหละและผ่าศพมนุษย์เพื่อศึกษาองค์ประกอบ โครงสร้าง ความสัมพันธ์ รวมถึงความเชื่อมโยงกันของระบบอวัยวะภายในร่างกาย มีระบบประสาท (Nervous System) ระบบทางเดินหายใจ (Respiratory System) และระบบทางเดินอาหาร (Digestive System or Gastrointestinal Tract) เป็นต้น^๘ ทั้งนี้เพื่อคุณประโยชน์หลายประการ เช่น ประโยชน์ด้านการวินิจฉัยโรค เป็นต้น

ที่ว่า ปัญหาสำคัญที่มนุษย์กำลังเผชิญอยู่คือการขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องที่ใกล้ตัวที่สุดคือเรื่องสัมพันธ์ภาพของระบบภายในร่างกาย จิตใจ และปัจจัยภายนอกที่เกื้อกูลต่อระบบ

^๕ พระอุปัชฌาย์, วิมุตติมรรค, แปลโดยพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ จากฉบับภาษาอังกฤษของพระเอฮารา พระโสมเถระ และพระเขมินทเถระ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๕๔.

^๖ พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑/๑๕., พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

^๗ ศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับร่างกายมนุษย์มี ภายวิภาคศาสตร์ (Anatomy) ว่าด้วยเรื่องของโครงสร้างและการแบ่งส่วนของร่างกาย และสรีรศาสตร์ (Physiology) ว่าด้วยเรื่องของระบบการทำงานของอวัยวะภายในร่างกายที่มีความสัมพันธ์กัน, ดูรายละเอียดใน Lauralee Sherwood, **Human Physiology: From Cells to systems**, 7th ed., (Canada: Yolanda Cossio, 2010), p. IV.

^๘ ดูรายละเอียดใน Corinne Stockley, **The Usborne Illustrated Dictionary of Biology**, ed. Kirsteen Rogers, 3rd ed., แปลโดย รศ.ดร.อุษณีย์ ยศยิ่งยวด, (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๔), หน้า ๕๒-๕๓, ๗๔., และใน I. Edward Alcamo, Barbara Krumhardt, **Barron's Anatomy and Physiology The Easy Way**, 2nd ed., (NewYork: Barron's Educational Series, 2004), P. 432., และใน Anthea Maton, Jean Hopkins, Susan Johnson et al., **Human Biology and Health**, (Englewood Cliffs: Prentice Hall, 2009), pp. 108-118., และใน David B. Dusenbery, , **Living at Micro Scale**, (Cambridge: Harvard University Press, 2009), p. 280.

ชีวิต^๙ ซึ่งจะส่งผลทำให้เกิดความเห็นและความเข้าใจต่อธรรมชาติที่คลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง อันเป็นมโนทัศน์เชิงลบต่อการดำรงชีวิตและนำไปสู่มีจิตวิญญูในที่สุด นอกจากนั้น ยังส่งผลให้เกิดพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตและการใช้งานร่างกายไปในทิศทางที่ไม่ถูกต้อง เช่น การไม่รู้จักประมาณในการบริโภค^{๑๐} หรือการบริโภคน้อยจนเกินไป การนอนมากจนเกินไป หรือการนอนพักผ่อนไม่เพียงพอ ตลอดจนถึงการเสพสารเสพติดให้โทษ เช่นการดื่มเหล้า สูบบุหรี่ ฯลฯ พฤติกรรมเหล่านี้บ่อนทำลายต่อระบบภายในร่างกายให้เสียสมดุล (disequilibrium) โดยปรากฏให้เห็นในรูปแบบของโรคภัยไข้เจ็บทั้งโรคทางกายและโรคทางใจ^{๑๑}

อย่างไรก็ตาม การศึกษาหาความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับร่างกายมนุษย์นี้ ควรเริ่มต้นจากการศึกษาเรื่องระบบพื้นฐานภายในร่างกายมนุษย์ให้เข้าใจถ่องแท้เสียก่อน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการศึกษาของการแพทย์ในวิทยาการสมัยใหม่ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ขณะเดียวกัน พระพุทธศาสนาก็มีการกล่าวถึงองค์ความรู้ในเรื่องระบบความสัมพันธ์ภายในร่างกายมนุษย์กระจายอยู่ตามคัมภีร์สำคัญต่างๆ ผ่านพุทธธรรมเรื่อง อากาโร ๓๒ คือลักษณะที่ปรากฏชัดในมนุษย์ทุกคน รวมถึงคำอธิบายในเรื่องรูปนาม ชันธ ๕ ธาตุ ๔ ฯลฯ คำสอนเหล่านี้ทำให้มนุษย์รู้จักพิจารณาด้วยปัญญาเพื่อให้เห็นถึงลักษณะที่มีความสำคัญมากกว่าลักษณะทางกายภาพของร่างกาย ได้แก่ ความเป็นไตรลักษณ์ของสังขาร และลักษณะทางปรมัตถ์ของรูปคือ การเกิดขึ้นของรูป (อุปจยะ) ความดำเนินไปของรูป (สันตติ) ความชราของรูป (ชรตา) และความไม่เที่ยงของรูป (อนิจจตา)^{๑๒} เป็นต้น

ดังนั้น การศึกษาเรื่องระบบภายในร่างกายมนุษย์ด้วยวิธีการศึกษาเชิงพุทธบูรณาการในมิติของการปรับศาสตร์เข้าหาพระพุทธศาสนา^{๑๓} จึงเป็นการนำเสนอแนวทางการจัดดุลสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์^{๑๔} เพื่อก่อให้เกิดองค์ความรู้ความเข้าใจในเรื่องกลไกแห่งธรรมชาติที่เป็นสมบัติดั้งเดิมของมนุษย์ว่าร่างกายนี้ดำรงอยู่ได้ ด้วยวิวัฒนาการการสร้างสรรค์ระบบก่อเกิดขึ้นมาเพื่อ

^๙ ปัจจายานอกที่เกื้อกูลต่อระบบชีวิต เป็นปัจจายานอกร่างกายที่มีส่วนเกื้อกูลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ กล่าวคือทำให้ระบบอวัยวะต่างๆ ภายในร่างกายทำงานอย่างราบรื่น มี ๓ ประการ ได้แก่ (๑) อากาศ (๒) อาหาร (๓) อุณหภูมิ

^{๑๐} ประชากรมนุษย์ในบางกลุ่มเป็นโรคอ้วนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วซึ่งนำไปสู่ภาวะโรคแทรกซ้อนและเสียชีวิตเพิ่มขึ้น, ดูรายละเอียดใน D. W. Haslam, W. P. James, "Obesity", *The Lancet*, Vol. 366, (9492), (October, 2005): 1197-1209.

^{๑๑} "ภิกษุทั้งหลาย โรค ๒ อย่างนี้ . . .อะไรบ้าง คือ (๑) โรคทางกาย (๒) โรคทางใจ", อภ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๕๗/๑๖๒., อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๑๗.

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน พระอนุชธยาจารย์, **อภิธัมมัตถสังคหะ และปรมัตถทีปนี**, แปลโดย พระคันธสาราภังค์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย, ๒๕๕๒), หน้า ๗๐.

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต), ศาสตราจารย์ ดร. ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์, **Integrative method: Buddhism & Modern Sciences วิธีบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่**, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕๐.

^{๑๔} แนวทางการจัดดุลสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์เชิงพุทธบูรณาการ เป็นการจัดความสัมพันธ์ระหว่างธาตุ ๖ ทั้งภายในและภายนอกร่างกายเพื่อให้เกิดความสมดุลโดยเน้นที่ปัจจัยเกื้อกูลต่อชีวิตซึ่งเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบ ๖ ประการคือ (๑) ลมหายใจเข้าออก (๒) มหาภูตรูป (๓) อาหารที่กลืนกิน (๔) ไฟธาตุ (๕) อิริยาบถ (๖) วิญญานธาตุ

ปกป้องตัวเองได้ นอกจากนั้นยังเป็นองค์ความรู้พื้นฐานที่จะพัฒนาไปสู่ขั้นของความสามารถของมนุษย์ในการกำหนดแนวทางในการจัดความสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์ให้เกิดความสมดุล ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินชีวิตปลอดภัย มีสภาวะที่เป็นปกติสุข เหมาะแก่การพัฒนาความงอกงาม ก่อเกิดความสมดุลทั้งร่างกายและจิตใจ รวมถึงมิติของการรักษาพยาบาลของมนุษย์ ตลอดจนมิติของการบรรลุลิธรรมด้วยเช่นเดียวกัน

จากเหตุผลดังกล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่อง “แนวทางการจัดดุลยภาพสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์เชิงพุทธบูรณาการ” ทั้งในมิติของการศึกษาระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาและตามแนวการแพทย์ รวมถึงศึกษาในมิติของการจัดดุลยภาพสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาและตามแนวการแพทย์ ตลอดจนนำเสนอในมิติของแนวทางการจัดดุลยภาพสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์เชิงพุทธบูรณาการ ทั้งนี้เพื่ออำนวยความสะดวกแห่งมวลมนุษยชาติสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาและตามแนวการแพทย์

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการจัดดุลยภาพสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาและตามแนวการแพทย์

๑.๒.๓ เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดดุลยภาพสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์เชิงพุทธบูรณาการ

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาและตามแนวการแพทย์ รวมถึงศึกษาการจัดดุลยภาพสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาและตามแนวการแพทย์ ตลอดจนนำเสนอแนวทางการจัดดุลยภาพสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์เชิงพุทธบูรณาการ ด้วยการนำเอาแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเป็นตัวตั้ง แล้วจึงนำเอาแนวคิดทางการแพทย์เฉพาะประเด็นที่สอดคล้องเข้าไปบูรณาการผสมผสานเข้ากับแนวคิดทางพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ ๒ ด้าน คือ ๑) ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล ๒) ขอบเขตด้านเนื้อหา ดังนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล ผู้วิจัยมุ่งศึกษาด้วยการค้นคว้าข้อมูลชั้นปฐมภูมิจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณวิเสส โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากคัมภีร์สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา คัมภีร์วิสุทธิมรรค คัมภีร์วิมุตติมรรค คัมภีร์ปรมัตถมัญจุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา และ คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ เป็นหลัก รวมถึงข้อมูลชั้นทุติยภูมิจาก ตำรา หนังสือ บทความ วารสาร เอกสาร

งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องของนักวิชาการ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ตลอดจนข้อมูลจากสื่ออินเทอร์เน็ต

การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview)

นอกจากนี้ยังอาศัยข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากนักวิชาการผู้ซึ่งมีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยทั้ง ๒ ด้านคือ ๑) ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา ๒) ผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์ ดังต่อไปนี้

ก) ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา ได้แก่

- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ศาสตราจารย์ ดร.ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์, อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา, ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ศาสตราจารย์ ดร. วัชร งามจิตรเจริญ, ภาควิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

- ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. บรรจบ บรรณรุจิ, ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ข) ผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์ ได้แก่

- ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์จำลอง ดิษยวณิช, ภาควิชาจิตเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

- แพทย์หญิง คุณหญิงพรทิพย์ โรจนสุนันท์, ผู้ตรวจราชการกระทรวงยุติธรรม สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม, อดีตผู้อำนวยการสถาบันนิติวิทยาศาสตร์

การสัมมนารับฟังความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ (seminar)

นอกเหนือจากนั้น ผู้วิจัยยังกำหนดให้มีการสัมมนารับฟังความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ ทั้งนี้เพื่อเป็นการตรวจสอบความถูกต้องขององค์ความรู้ รวมถึงเป็นการเก็บข้อมูลความคิดเห็น ข้อวิพากษ์ และข้อเสนอแนะที่เอื้อประโยชน์ให้แก่การวิจัยจากนักวิชาการผู้ซึ่งมีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ๓ ด้าน คือ ๑) ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา ๒) ผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์ ๓) ผู้เชี่ยวชาญด้านวิทยาศาสตร์ ดังต่อไปนี้

ก) ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา ได้แก่

- พระศรีคัมภีร์ญาณ, รองศาสตราจารย์ ดร., รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- พระเมธาวิเชียร, ดร., อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ข) ผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์ ได้แก่

- นายแพทย์จักรกฤษณ์ ภูมิสวัสดิ์, หัวหน้าผู้ตรวจราชการกระทรวงสาธารณสุข (ผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์ทางหลัก และการแพทย์ทางเลือก)

- แพทย์หญิงอัญชลี ไชยสัจ, ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยการแพทย์แผนไทย (ผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์ทางหลัก และการแพทย์แผนไทย)
- ดร. นายแพทย์ปณวัสน์ กิตติมานนท์, หัวหน้างานโรคผิวหนัง กลุ่มงานอายุรศาสตร์ โรงพยาบาลราชวิถี (ผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์ทางหลัก และการแพทย์ทางเสริมและทางเลือก)
- ค) ผู้เชี่ยวชาญด้านวิทยาศาสตร์ ได้แก่
 - รองศาสตราจารย์ ดร. ชัยวัฒน์ คุประตกุล, ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ผู้เชี่ยวชาญด้านวิทยาศาสตร์)

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตด้านเนื้อหา ด้วยการศึกษา “ระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาและตามแนวการแพทย์” ในมิติทางพระพุทธศาสนา ศึกษาเรื่ององค์ประกอบแห่งชีวิต เรื่องลักษณะ พัฒนาการและโครงสร้างของร่างกายมนุษย์ รวมถึงศึกษาเรื่องระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามความสัมพันธ์ระหว่างธาตุ ๖ มีปฏิธาตุ และอาโปธาตุ เป็นต้น

มิติทางการแพทย์ ศึกษาเรื่ององค์ประกอบแห่งชีวิต เรื่องลักษณะ พัฒนาการและโครงสร้างของร่างกายมนุษย์ รวมถึงศึกษาเรื่องระบบอวัยวะภายในร่างกายมนุษย์ทั้ง ๑๑ ระบบ โดยศึกษา ๓ ระบบต่อไปนี้เป็นหลักคือ (๑) ระบบประสาท (Nervous System) (๒) ระบบทางเดินหายใจ (Respiratory System) (๓) ระบบทางเดินอาหาร (Digestive System) ตลอดจนศึกษา ๘ ระบบที่เหลือเป็นส่วนเสริม นอกจากนั้นยังศึกษาเรื่องช่องว่างภายในร่างกาย (Body Cavities) และระบบทางจิตภาพ

สำหรับการศึกษา “การจัดดุลย์สัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาและตามแนวการแพทย์” ในมิติทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการศึกษาในเรื่องปัจจัยเกื้อกูลต่อชีวิต รวมถึงศึกษาเรื่องการจัดดุลย์สัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์ด้วยลมหายใจ มหาภูตรูป อาหาร ไฟธาตุ อิริยาบถ และวิญญานธาตุ

มิติทางการแพทย์ ศึกษาเรื่องปัจจัยเกื้อกูลต่อชีวิต รวมถึงศึกษาเรื่องการจัดดุลย์สัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์ด้วยการแพทย์ทางหลัก ๒ ทฤษฎีและการแพทย์ทางเสริมและทางเลือก ๑๘ วิธีบำบัด เฉพาะที่สอดคล้องกับหลัก “กรรม” ของพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ยังมีแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ที่ผู้วิจัยนำมาใช้เพื่อเป็นกรอบ และเป็นฐานในการศึกษาวิเคราะห์ แนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ในมิติทางพระพุทธศาสนา เช่น

“ระบบภายในร่างกายมนุษย์ในพระพุทธศาสนา” (ที.ม., ที.ปา., ม.ม., ม.อ., ส.ส., ส.สพ., ส.ม., อง.ฉก., อง.ทสก., ขุ.ธ., ขุ.ป., อภิ.ส., อภิ.วิ., อภิ.ธ., อภิ.ป., อภิ.ก., อภิ.วิ.อ., วิสุทธิ., วิสุทธิ.ฎีกา, สงคห., มลิตนท., อภิ.วตาร.ฯลฯ)

“ปัจจัยเกื้อกูลต่อการดำรงชีวิตมนุษย์” และ “การจัดดุลย์สัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์ในพระพุทธศาสนา” (วิ.มหา., วิ.ภิกขุณี., วิ.ม., วิ.จุ., วิ.ป., ที.ส., ม.ม., ม.ม., ม.อ., ส.ช., ส.ม., อง.สตตก., ขุ.ป., อภิ.ส., อภิ.วิ., อภิ.ธ., อภิ.วิ.อ.ฯลฯ)

แนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ในมิติทางการแพทย์ ประกอบด้วย

“ทฤษฎีกายวิภาคและสรีรศาสตร์” (Human Anatomy and Physiology Theory) โดย Leonardo da Vinci, Andres Vesalio, Ernest H.Starling เป็นต้น

“ทฤษฎีปัจจัยเกื้อกูลต่อชีวิตมนุษย์ในระบบนิเวศ” (Ecology Theory) โดย Carl Luwig Willdenow, Ernst Haeckel, Victor E.Shelford, Charles Elton, Gause, G.F., Raymond L. Lindemann, H.J.Oosting, Carl B. Huffaker, E.P.Odum, May เป็นต้น

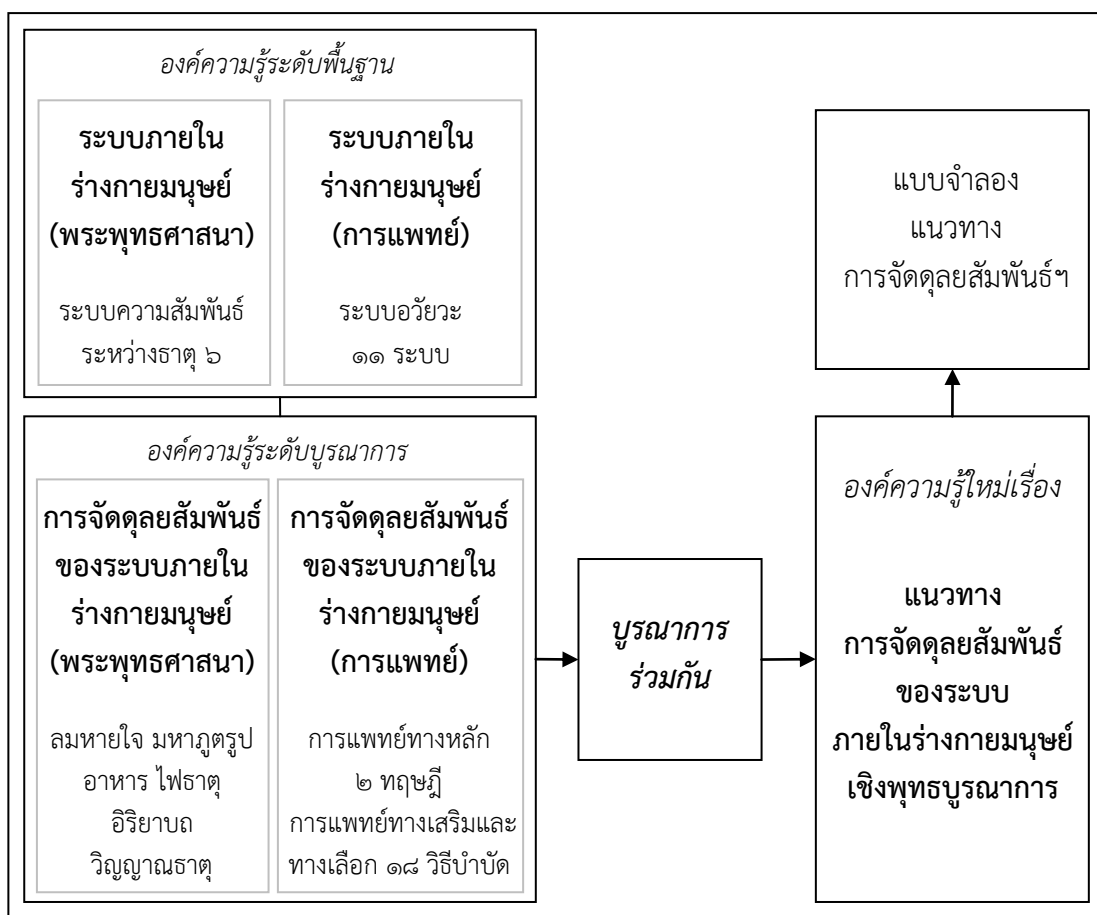
“ทฤษฎีภาวะธำรงดุลและทฤษฎีดุลยภาพของการแพทย์ทางหลัก” (Homeostasis and Equilibrium Theory) โดย Immanuel Kant, Claude Bernard, Walter Bradford Cannon, Lynn Margulis, Talcott Parsons เป็นต้น

“ทฤษฎีบำบัดของการแพทย์ทางเสริมและทางเลือก” ๑๘ วิธีบำบัด คือ (๑) ลมหายใจบำบัด (Breath therapy) (๒) การเคลื่อนไหวบำบัด (Movement therapy) (๓) จิตบำบัด (Psychotherapy) (๔) แม็คโครไบโอติกส์ (Macrobiotics) (๕) อาหารสมดุลกรด-เบส (pH Balance) (๖) ปัสสาวะบำบัด (Urine Therapy) (๗) โฮมีโอพาธี (Homeopathy) (๘) การจัดกระดูกสันหลัง (Chiropractic) (๙) การจัดท่าบำบัด (Posture Therapy) (๑๐) การนวดกดจุดสะท้อนฝ่าเท้า (Reflexology) (๑๑) พลังสมดุลจักร (Chakra Balancing) (๑๒) พลังลมปราณ (Pranic Healing) (๑๓) สนามพลังงานในมนุษย์ (Human Energy Field-HEF) (๑๔) เรกิ (Reiki) (๑๕) อายุรเวท (Ayurveda) ของอินเดีย (๑๖) การแพทย์แผนจีน (Traditionnal Chinese Medicine-TCM) (๑๗) การแพทย์แผนทิเบต (Traditional Tibetan Medicine) (๑๘) การแพทย์แผนไทย (Traditional Thai Medicine)

๑.๔ กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

จากวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้ง ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาและตามแนวการแพทย์ ๒) เพื่อศึกษาการจัดดุลยภาพของระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาและตามแนวการแพทย์ ๓) เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดดุลยภาพของระบบภายในร่างกายมนุษย์เชิงพุทธบูรณาการ เมื่อนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิด (conceptual framework) ในการตั้งฐานการวิจัย ซึ่งแสดงได้ดังนี้

แผนภูมิรูปภาพ ๑.๑ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

๑.๕ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๕.๑ ระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาและตามแนวการแพทย์เป็นอย่างไร ?

๑.๕.๒ การจัดการดูแลสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาและตามแนวการแพทย์เป็นอย่างไร ?

๑.๕.๓ แนวทางการจัดการดูแลสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์เชิงพุทธบูรณาการเป็นอย่างไร ?

๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้มีศัพท์เฉพาะทางที่เกี่ยวกับการศึกษาวิจัยทั้งทางพระพุทธศาสนาและทางการแพทย์ เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยจึงให้คำจำกัดความไว้ดังนี้

๑.๖.๑ ดุลยสัมพันธ์ หมายถึง ความสมดุลพอดีระหว่างระบบภายในร่างกายกับปัจจัยที่เกื้อกูลต่อระบบชีวิตทั้งภายในและภายนอก และเป็นเป้าหมายที่แบ่งเป็นดุลยภาพ ๔ ระดับคือ ร่างกาย พฤติกรรม (ศีล) จิต และปัญญา

- (๑) ดุลยภาพร่างกาย หมายถึง การมีร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ไม่เจ็บไข้
- (๒) ดุลยภาพพฤติกรรม (ศีล) หมายถึง การมีศีลไม่เบียดเบียนให้ผู้อื่นเดือดร้อน
- (๓) ดุลยภาพจิต หมายถึง การมีจิตมั่นคง เจริญด้วยคุณธรรม
- (๔) ดุลยภาพปัญญา หมายถึง การมีปัญญาแก้ไขปัญหาและรู้เข้าใจสรรพสิ่งตามจริง

๑.๖.๒ แนวทางการจัดดุลสัมพันธ์ หมายถึง วิธีการสำหรับปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายทั้ง ๔ ระดับ

๑.๖.๓ ระบบภายในร่างกายมนุษย์ หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ระหว่างธาตุ ๖ ในทางพระพุทธศาสนา มีระบบธาตุดิน เป็นต้นและระบบธาตุวิญญาณเป็นที่สุด ในทางการแพทย์ หมายถึงระบบอวัยวะ ๑๑ ระบบ มี ระบบประสาท (Nervous System) ระบบทางเดินหายใจ (Respiratory System) และระบบทางเดินอาหาร (Digestive System or Gastrointestinal Tract) เป็นต้น รวมถึงระบบช่องว่างและระบบทางจิตภาพ

๑.๖.๔ ธาตุ ๖ หมายถึง ระบบภายในร่างกายมนุษย์ ซึ่งมีทั้งรูปธรรมและนามธรรม ได้แก่ (๑) ปฐวีธาตุ หมายถึง ธาตุดิน (๒) อาโปธาตุ คือ ธาตุน้ำ (๓) เตโชธาตุ คือ ธาตุไฟ (๔) วาโยธาตุ คือ ธาตุลม (๕) อากาศธาตุ คือ ธาตุคือที่ว่าง (๖) วิญญาณธาตุ คือ ธาตุคือวิญญาณ

๑.๖.๕ พุทธบูรณาการ หมายถึง วิธีการศึกษาแบบผสมผสานพระพุทธศาสนาเข้ากับศาสตร์ทางการแพทย์ในวิทยาการสมัยใหม่ โดยใช้พระพุทธศาสนาเป็นตัวตั้ง แล้วนำเอาแนวคิดทางการแพทย์เฉพาะประเด็นที่มีความสอดคล้องเข้าไปอธิบายเสริมพระพุทธศาสนา

๑.๖.๖ ปัจจัยเกื้อกูลต่อชีวิต หมายถึง ปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพื่อให้มีชีวิตอยู่ต่อไปได้ในสภาวะปกติ ทางพระพุทธศาสนามี ลมหายใจเข้าออก และอาหารที่กลืนกิน เป็นต้น ส่วนการแพทย์ในวิทยาการสมัยใหม่ และนิเวศวิทยา มี น้ำ อากาศ และอาหาร เป็นต้น

๑.๖.๗ การแพทย์ หมายถึง การแพทย์ในวิทยาการสมัยใหม่ซึ่งประกอบไปด้วย การแพทย์ทางหลัก และการแพทย์ทางเสริมและทางเลือก โดยมีความหมายดังต่อไปนี้

(๑) การแพทย์ทางหลัก หมายถึง การแพทย์กระแสหลัก (mainstream medicine) การแพทย์แผนปัจจุบัน (conventional medicine) การแพทย์สมัยใหม่ (modern medicine) และการแพทย์ตะวันตก (western medicine)

(๒) การแพทย์ทางเสริมและทางเลือก (Complementary and Alternative Medicine-CAM) หมายถึง การแพทย์กระแสรอง การแพทย์ทางเสริม (complementary medicine) การแพทย์ทางเลือก (alternative medicine) การแพทย์บูรณาการ (integrative medicine-IM) และการแพทย์แบบองค์รวม (holistic medicine)

๑.๗ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษา แนวทางการจัดดุลสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์เชิงพุทธบูรณาการ ครั้งนี้ มีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งจำแนกออกตามศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ๒ หมวด ได้แก่ ๑) เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องระบบภายในร่างกายมนุษย์ และ ๒) เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับการจัดดุลสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์ ดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องระบบภายในร่างกายมนุษย์

เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องระบบภายในร่างกายมนุษย์ที่ทบทวนในเบื้องต้นมีจำนวนทั้งสิ้น ๗ ฉบับดังต่อไปนี้

๑.๗.๑.๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๑๕} กล่าวถึง แนวคิดเรื่องการรักษาโรคในร่างกายมนุษย์ทางการแพทย์ ไว้ในหนังสือ “การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์” สรุปความว่า แพทย์จะมองคนไข้โดยไม่ได้มองดูที่ชีวิตที่เป็นตัวคน แต่จะมองที่ร่างกาย ที่แยกออกเป็นชิ้นส่วน เป็นอวัยวะที่จะรักษา ก็เลยไม่มีความรู้สึกทางด้านจิตใจ ไม่ได้ให้ความสำคัญที่จิตใจ ระบบชีวิตอย่างนี้ จึงกลายเป็นห่างจากธรรมชาติ ได้แต่อยู่กับวัตถุ

๑.๗.๑.๒ พร รัตนสุวรรณ^{๑๖} กล่าวถึง ความสัมพันธ์ระหว่างวิญญาณกับระบบภายในร่างกายมนุษย์ ไว้ในหนังสือ “คำบรรยายพุทธปรัชญา ภาค ๒” สรุปความว่า วิญญาณเป็นต้นกำเนิดของชีวิต เป็นพลังขับเคลื่อนให้เกิดชีวิตใหม่ เป็นอำนาจหรือพลังงานอย่างหนึ่ง ที่เป็นนามธรรม วิญญาณเกิดดับและเกิดใหม่อยู่เสมอทุกขณะและจงสังเกตว่า ถ้าโลहितไม่ไปเลี้ยงสมอง ความรู้สึกก็จะดับ ถ้าในระบบของเซลล์ไม่มีการกิน การย่อย การเผาผลาญอยู่เสมอทุกขณะ ความรู้สึกก็ดับวูบลง

นอกจากนั้นยังกล่าวถึงระบบภายในร่างกายมนุษย์ระหว่างร่างกายกับจิตใจ ไว้ในหนังสือ “พุทธวิทยา เล่ม ๑”^{๑๗} ไว้ว่า วิญญาณมีอยู่ในชีวิตทุกเซลล์ เป็นปัจจัยให้เกิดพฤติกรรมของชีวิต เป็นอำนาจที่ควบคุมการเจริญเติบโตของชีวิตให้เป็นไปแบบใดแบบหนึ่งตามกรรมพันธุ์

๑.๗.๑.๓ พระมหาอดิเดช สติวโร^{๑๘} กล่าวถึง โครงสร้างทางด้านร่างกายมนุษย์ ในทางพระพุทธศาสนา ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์กายวิภาคศาสตร์ที่เกี่ยวเนื่องต่อการปฏิบัติกัมมัฏฐาน” สรุปผลวิจัยว่า เมื่อนำองค์ความรู้ทางด้านกายวิภาคศาสตร์มาเปรียบเทียบกับองค์ความรู้เรื่องอวัยวะภายในร่างกายมนุษย์ของทางพระพุทธศาสนา (อาการ ๓๒) พบว่ามีความใกล้เคียงกันมาก แต่พระพุทธศาสนาแตกต่างออกไปในเรื่องประโยชน์ของการใช้กายวิภาคศาสตร์นี้มาพิจารณาในการปฏิบัติกัมมัฏฐานเพื่อพัฒนาชีวิตและจิตใจให้ดีขึ้นได้ด้วย

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๖๒-๑๖๓.

^{๑๖} พร รัตนสุวรรณ, คำบรรยายพุทธปรัชญา ภาค ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๕, จำนวน ๒ ภาค, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒), หน้า ๖๓-๖๔.

^{๑๗} พร รัตนสุวรรณ, พุทธวิทยา เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๓, จำนวน ๒ เล่ม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐๔.

^{๑๘} พระมหาอดิเดช สติวโร (สุขวัฒนวิ), “การศึกษาวิเคราะห์กายวิภาคศาสตร์ที่เกี่ยวเนื่องต่อการปฏิบัติกัมมัฏฐาน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ ก.

๑.๗.๑.๔ พระมหาอุทัย ฐริเมธี (ชะกิจ)^{๑๙} กล่าวถึง กำเนิดและพัฒนาการของมนุษย์ในทางพุทธศาสนากับทางการแพทย์ ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา” สรุปผลการวิจัยได้ว่า การถือปฏิสนธิของมนุษย์ในครรภ์มารดาทางพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์เหมือนกัน ในพระพุทธศาสนากล่าวว่าส่วนที่เล็กที่สุดคือ ชลาพุชะที่เป็นมดลูก ในมดลูกมีไข่ของมารดา ผสมกับน้ำเชื้อของบิดาจนเกิดเป็นกลละ อัณฑะ เปสึ ฆนะ และปัญจสาข ตามลำดับ จากนั้นก็พัฒนาไปสู่ความมีรูปร่างมีผม ขน เล็บเป็นต้นเกิดขึ้นจนครบอาการ ๓๒

ในส่วนของวิทยาศาสตร์กล่าวว่า ชีวิตใหม่ในครรภ์มารดา มีวิวัฒนาการ ๓ ขั้นคือ (๑) ขั้นเป็นไข่ผสมเชื้อ (zygote) เริ่มตั้งแต่ไข่ของแม่ผสมกับน้ำเชื้อของพ่อจนอายุได้ ๒ สัปดาห์ (๒) ขั้นเป็นตัวอ่อน (embryo) เริ่มตั้งแต่วางไข่สัปดาห์ที่ ๓ ถึงสัปดาห์ที่ ๘ (๓) ขั้นเป็นทารก (Fetus) เริ่มตั้งแต่วางไข่สัปดาห์ที่ ๘ ถึงสัปดาห์สุดท้ายคือสัปดาห์ที่ ๔๐

๑.๗.๑.๕ แม่ชีกฤษณา รักษาโณม^{๒๐} กล่าวถึง องค์ประกอบของชีวิตมนุษย์ทางพระพุทธศาสนา ไว้ใน สารนิพนธ์ปริญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต เรื่อง “วิเคราะห์ความหมายและขอบเขตเรื่องธาตุในพระไตรปิฎก” สรุปผลการวิจัยได้ว่า องค์ประกอบของชีวิตมนุษย์ แบ่งเป็น ๒ ฝ่ายคือรูป กับ นาม ฝ่ายนามคือใจ ฝ่ายรูป มีชั้น ๕ และธาตุ ๔ เป็นต้น ชั้น ๕ นี้เป็นกองแห่งธาตุชีวิตมนุษย์เกี่ยวข้องกับธาตุอยู่ตลอดเวลา

๑.๗.๑.๖ นายแพทย์บุญวัสน์ กิตติมานนท์^{๒๑} กล่าวถึง ระบบภายในร่างกายของสิ่งมีชีวิต ไว้ในสารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ชีวิตในกำเนิด ๔ ตามหลักพระพุทธศาสนาและชีวิตในอาณาจักร ๕ ตามหลักชีววิทยา” สรุปผลการวิจัยได้ว่า ชีวิตในทางชีววิทยา หมายถึง สภาวะของพืชและสัตว์ที่ดำรงชีวิตของตนเองอย่างเป็นระบบ มีการเจริญเติบโต กินอาหาร หายใจ ขับถ่ายของเสีย ตอบสนองต่อสภาพแวดล้อม เคลื่อนไหว ควบคุมสภาพภายใน และสามารถวิวัฒนาการได้

พระพุทธศาสนาถือว่าชีวิตมีลักษณะทางชีวภาพที่สอดคล้องกับวิทยาศาสตร์ ๒ ส่วนคือ อายุ และไออุ่น ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะชีวิตในทางชีววิทยาที่เรียกว่า “เมตาโบลิซึมและพลังงาน” ส่วนลักษณะชีวิตที่วิทยาศาสตร์ไม่กล่าวถึง แต่พระพุทธศาสนากล่าวถึงคือจิตใจ ด้านองค์ประกอบของชีวิต มีความสอดคล้องกันด้านเดียวคือเป็นการกล่าวถึงองค์ประกอบทางรูปร่างกายอย่างละเอียด แม้

^{๑๙} พระมหาอุทัย ฐริเมธี (ชะกิจ), “ศึกษาคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐๗-๑๐๘.

^{๒๐} แม่ชีกฤษณา รักษาโณม, “วิเคราะห์ความหมายและขอบเขตเรื่องธาตุในพระไตรปิฎก,” สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๓๘.

^{๒๑} นายแพทย์บุญวัสน์ กิตติมานนท์, “การศึกษาวิเคราะห์ชีวิตในกำเนิด ๔ ตามหลักพระพุทธศาสนาและชีวิตในอาณาจักร ๕ ตามหลักชีววิทยา”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ ก.

รายละเอียดจะแตกต่างกันก็ตาม โดยที่ทางชีววิทยาแบ่งองค์ประกอบของชีวิต ตั้งแต่เล็กที่สุดไปจนถึงระบบที่ใหญ่ที่สุด ได้แก่อะตอม ไปจนถึงระบบอวัยวะ

นอกจากนี้ ยังกล่าวถึง แนวคิดเกี่ยวกับเซลล์มนุษย์ ไว้ในวิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ปฏิกิริยาในเซลล์มนุษย์และตัวอ่อนมนุษย์”^{๒๒} สรุปผลการวิจัยได้ว่า เซลล์ในร่างกายมนุษย์มีลักษณะร่วมกันอยู่ ๓ ประการคือ (๑) มีเยื่อหุ้มเซลล์ (plasma membrane) (๒) มีบริเวณที่เป็นที่อยู่ของดีเอ็นเอ (DNA) เรียกว่า นิวเคลียส (nucleus) หรือนิวคลีโอออยด์ (nucleoid) (๓) มีบริเวณที่เรียกว่า ไซโตพลาสซึม (cytoplasm) เซลล์มีหน้าที่ ๗ ประการคือ (๑) การเจริญและการสืบพันธุ์ (๒) การหายใจ (๓) การขับถ่ายและการหลั่งสาร (๔) การดูดซึม (๕) การเปลี่ยนรูปร่าง (๖) การตอบสนอง (๗) การส่งผ่านสาร

๑.๗.๑.๗ Lauralee Sherwood^{๒๓} กล่าวถึงพัฒนาการการเกิดขึ้นของร่างกายมนุษย์ไว้ในหนังสือ “Human Physiology: From Cells to systems” สรุปความว่า ร่างกายมนุษย์มีวิวัฒนาการการเกิดขึ้น เริ่มตั้งแต่ระดับเคมีถึงระดับร่างกาย ก่อเกิดเป็นชีวิตขึ้นมาได้ ตั้งแต่ระดับเคมีในร่างกาย (chemical level) จนถึงระดับเซลล์ (cellular level) เซลล์หลายเซลล์ประกอบกันขึ้นเป็นระดับเนื้อเยื่อ (tissue level) เนื้อเยื่อหลายเนื้อเยื่อประกอบกันขึ้นเป็นระดับอวัยวะ (organ level) อวัยวะหลายอวัยวะประกอบกันขึ้นเป็นระดับระบบอวัยวะ (body system level) ระบบอวัยวะหลายระบบประกอบกันขึ้นเป็นระดับสิ่งมีชีวิต (organism level) ได้ในที่สุด

๑.๗.๒ เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องการจัดดุลยสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์

เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องการจัดดุลยสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์ที่ผู้วิจัยทบทวนในเบื้องต้นมีจำนวนทั้งสิ้น ๓ ฉบับดังต่อไปนี้

๑.๗.๒.๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๒๔} กล่าวถึง หลักแห่งการจัดดุลยสัมพันธ์ของชีวิต ไว้ในหนังสือ “การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์” สรุปความว่า “หลักแห่งดุลยภาพ” เกิดจากการที่สิ่งทั้งหลายสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน วิธีปฏิบัติหรือทางแห่งดุลยภาพได้แก่ ทางสายกลาง มีสัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะเป็นต้น

^{๒๒} นายแพทย์ปณวัตร กิตติมานนท์, “การศึกษาวิเคราะห์ปฏิกิริยาในเซลล์มนุษย์และตัวอ่อนมนุษย์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๙๓-๙๔.

^{๒๓} Lauralee Sherwood, *Human Physiology: From Cells to systems*, 7th ed., (Canada: Yolanda Cossio, 2010), p. 3.

^{๒๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๕๑, ๖๐-๖๑, ๗๔-๗๕.

๑.๗.๒.๒ พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทโธ)^{๒๕} กล่าวถึง การจัดดุลยสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์ด้วยหลักการของสุขภาวะองค์รวม ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิต พฤติกรรมสุขภาพ และการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมของพระสงฆ์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” สรุปผลวิจัยได้ว่า สุขภาวะองค์รวมตามแนวพระพุทธศาสนา หมายถึง ความสุขสมบูรณ์ของชีวิตโดยภาพรวมใน ๒ ทางคือ ทางร่างกาย (กายิกสุข) และทางจิตใจ (เจตสิกสุข) โดยแยกองค์ประกอบของสุขภาวะเหล่านี้ออกเป็น ๔ ด้านคือ (๑) ด้านร่างกาย (๒) ด้านจิตใจ (๓) ด้านศีล คือสังคมและสิ่งแวดล้อม (๔) ด้านปัญญา โดยถือว่าการที่ชีวิตของมนุษย์จะเกิดสุขภาวะหรือมีความสุขได้นั้น มิติทั้งหมดดังกล่าวจะต้องทำงานสอดประสานเป็นหนึ่งเดียวกัน และได้รับการพัฒนาให้สามารถทำหน้าที่ของตนได้อย่างสมบูรณ์และเป็นปกติสุข

๑.๗.๒.๓ Allee W.C, Park O, Emerson A. E, Park T, Schmidt K.P.^{๒๖} กล่าวถึง ปัจจัยเกื้อกูลต่อการดำรงชีวิต (อุณหภูมิจึง) กับร่างกายมนุษย์ ในหนังสือ “Principles of animal ecology” สรุปความว่า นักนิเวศวิทยาจะศึกษาเกี่ยวกับเรื่องปัจจัยต่างๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศ สิ่งมีชีวิตสามารถดำรงชีวิตภายใต้อุณหภูมิที่เหมาะสม ความร้อนจะส่งผลกระทบต่ออัตราการเจริญเติบโต กิจกรรม ตลอดจนพฤติกรรมหลักของสิ่งมีชีวิต ความร้อนและอุณหภูมิจึงมีส่วนสัมพันธ์อย่างยิ่งต่อกระบวนการเผาผลาญ อุณหภูมิความร้อนภายในร่างกายมนุษย์มีส่วนอย่างมากในการควบคุมและขึ้นอยู่กับอุณหภูมิความร้อนภายนอกสิ่งแวดล้อม

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ยังไม่มีเอกสารหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องแนวทางการจัดดุลยสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์เชิงพุทธบูรณาการโดยตรง ดังนั้นเพื่อเป็นการเชื่อมโยงระบบความรู้ รวมถึงเป็นการบูรณาการวิทยาการศาสตร์สมัยใหม่ให้เข้ากับพุทธธรรม ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่อง แนวทางการจัดดุลยสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์เชิงพุทธบูรณาการ นี้ให้ละเอียดต่อไป

๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methodology)

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ซึ่งผู้วิจัยได้จัดลำดับแห่งการดำเนินการวิจัย (research process) โดยแบ่งออกเป็น ๖ ขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑.๘.๑ ขั้นตอนที่ ๑: ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนแรกเป็นการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องซึ่งมี ๔ ประเด็นศึกษาด้วยกัน ได้แก่ ๑) เรื่องระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา ๒) เรื่องระบบภายในร่างกาย

^{๒๕} พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทโธ), “การศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิต พฤติกรรมสุขภาพ และการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมของพระสงฆ์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า บทคัดย่อ ก.

^{๒๖} W.C Allee, O. Park, A. E. Emerson et al., Principles of animal ecology, (Philadelphia: W. B. Saunders, Co., 1949), p. 837.

มนุษย์ตามแนวการแพทย์ ๓) เรื่องการจัดดุลยสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา ๔) เรื่องการจัดดุลยสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามการแพทย์ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑.๘.๑.๑ เรื่องระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา มีประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจ ได้แก่ เรื่ององค์ประกอบแห่งชีวิต เรื่องลักษณะ พัฒนาการและโครงสร้างของร่างกายมนุษย์ รวมถึงศึกษาเรื่องระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามความสัมพันธ์ระหว่างธาตุ ๖ มีปฐวีธาตุ และอาโปธาตุ เป็นต้น

ผู้วิจัยค้นคว้าข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลี และภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พร้อมทั้งอรรถกถา ฎีกา อรรถกถา ปกรณ์วิเสส โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากคัมภีร์สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา คัมภีร์วิสุทธิมรรค คัมภีร์วิมุตติมรรค คัมภีร์ปรมัตถมัญจุสา วิสุทธิมรรค มหาฎีกา และ คัมภีร์อิทธิมัตตสังคหะ เป็นหลัก นอกจากนี้ยังได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลชั้นทุติยภูมิจากตำรา หนังสือ บทความ วารสาร เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องของนักวิชาการทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ รวมถึงข้อมูลจากสื่ออินเทอร์เน็ต ตลอดจนสัมภาษณ์นักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา แนวคิดหลักที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก และคัมภีร์ต่างๆ คือ ที.ม., ที.ปา., ม.ม., ม.อ., ส.ส., ส.สพ., ส.ม., อง.นกก., อง.ทสก., ชุ.ธ., ชุ.ป., อภิ.ส., อภิ.วิ., อภิ.ธ., อภิ.ป., อภิ.ก., อภิ.วิ.อ., วิสุทธิ., วิสุทธิ.ฎีกา, สงคห., มลิตท., อภิ.วตาร. ฯลฯ

๑.๘.๑.๒ เรื่องระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามแนวการแพทย์ มีประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจ ได้แก่ เรื่ององค์ประกอบแห่งชีวิต เรื่องลักษณะ พัฒนาการและโครงสร้างของร่างกายมนุษย์ รวมถึงศึกษาการทำงานของระบบอวัยวะต่างๆ ภายในร่างกายมนุษย์ โดยศึกษา ๓ ระบบต่อไปนี้เป็นหลักคือ (๑) ระบบประสาท (Nervous System) (๒) ระบบทางเดินหายใจ (Respiratory System) (๓) ระบบทางเดินอาหาร (Digestive System) รวมถึงศึกษา ๘ ระบบที่เหลือนเป็นส่วนเสริม ตลอดจนศึกษาช่องว่างภายในร่างกาย (Body Cavities) และระบบทางจิตภาพ

ผู้วิจัยค้นคว้าข้อมูลจากตำรา หนังสือ บทความ วารสาร เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ รวมถึงงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องของนักวิชาการ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ตลอดจนข้อมูลจากสื่ออินเทอร์เน็ต อันเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ **“ทฤษฎีกายวิภาคและสรีรศาสตร์”** (Human Anatomy and Physiology Theory) โดย Leonardo da Vinci, Andres Vesalio, Ernest H. Starling เป็นต้น

๑.๘.๑.๓ เรื่องการจัดดุลยสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา มีประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจ ได้แก่ เรื่องปัจจัยเกื้อกูลต่อชีวิต รวมถึงศึกษาเรื่องการจัดดุลยสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์ ด้วยลมหายใจ มหาภูตรูป อาหาร ไฟธาตุ อิริยาบถ และวิญญาณธาตุ

ผู้วิจัยค้นคว้าข้อมูลในทิศทางเดียวกันกับในหัวข้อ ๑.๘.๑.๑ แนวคิดหลักที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก และคัมภีร์ต่างๆ คือ วิมหา., วิ.ภิกขุ., วิ.ม., วิ.จุ., วิ.ป., ที.ส., ม.ม., ม.ม., ม.อ., ส.ข., ส.ม., อง.สตตก., ชุ.ป., อภิ.ส., อภิ.วิ., อภิ.ธ., อภิ.วิ.อ. ฯลฯ

๑.๘.๑.๔ เรื่องการจัดดุลสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามการแพทย์ มีประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจ ได้แก่ เรื่องปัจจัยเกื้อกูลต่อชีวิต รวมถึงศึกษาเรื่องการจัดดุลสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์ด้วยการแพทย์ทางหลัก ๒ ทฤษฎี และการแพทย์ทางเสริมและทางเลือก ๑๘ วิธีบำบัด

ผู้วิจัยค้นคว้าข้อมูลในทิศทางเดียวกันกับในหัวข้อ ๑.๘.๑.๒ อันเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ **“ทฤษฎีปัจจัยเกื้อกูลต่อชีวิตมนุษย์ในระบบนิเวศ”** (Ecology Theory) โดย Carl Luwig Willdenow, Ernst Haeckel, Victor E. Shelford, Charles Elton, Gause, G.F., Raymond L. Lindemann, H.J. Oosting, Carl B. Huffaker, E.P. Odum, May เป็นต้น **“ทฤษฎีภาวะธำรงดุลและทฤษฎีดุลสัมพันธ์ของการแพทย์ทางหลัก”** (Homeostasis and Equilibrium Theory) โดย Immanuel Kant, Claude Bernard, Walter Bradford Cannon, Lynn Margulis, Talcott Parsons เป็นต้น และ **“ทฤษฎีบำบัดของการแพทย์ทางเสริมและทางเลือก”** ๑๘ วิธีบำบัด คือ (๑) ลมหายใจบำบัด (Breath Therapy) (๒) การเคลื่อนไหวบำบัด (Movement Therapy) (๓) จิตบำบัด (Psychotherapy) (๔) แม็คโครไบโอติกส์ (Macrobiotics) (๕) อาหารสมดุลกรด-เบส (pH Balance) (๖) ปัสสาวะบำบัด (Urine Therapy) (๗) โฮมีโอพาธี (Homeopathy) (๘) การจัดกระดูกสันหลัง (Chiropractic) (๙) การจัดท่าบำบัด (Posture Therapy) (๑๐) การนวดกดจุดสะท้อนฝ่าเท้า (Reflexology) (๑๑) พลังสมดุลจักระ (Chakra Balancing) (๑๒) พลังลมปราณ (Pranic Healing) (๑๓) สนามพลังงานในมนุษย์ (Human Energy Field-HEF) (๑๔) เรกิ (Reiki) (๑๕) อายุรเวท (Ayurveda) ของอินเดีย (๑๖) การแพทย์แผนจีน (Traditionnal Chinese Medicine-TCM) (๑๗) การแพทย์แผนทิเบต (Traditional Tibetan Medicine) (๑๘) การแพทย์แผนไทย (Traditional Thai Medicine)

๑.๘.๒ ขั้นตอนที่ ๒: บูรณาการองค์ความรู้

ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลที่ได้จากแนวคิดและทฤษฎีทั้ง ๔ ประเด็นศึกษาดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในขั้นตอน ๑.๘.๑ นั้น องค์ความรู้ที่ได้แบ่งเป็น ๒ หมวดได้แก่ (๑) องค์ความรู้ในเรื่องระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาและตามแนวการแพทย์ (๒) องค์ความรู้ในเรื่องการจัดดุลสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาและตามแนวการแพทย์

องค์ความรู้หมวดที่ ๑ เป็นองค์ความรู้ในระดับพื้นฐานของงานวิจัย ซึ่งจะไม่ได้นำมาบูรณาการ แต่จะนำเอาองค์ความรู้หมวดที่ ๒ เรื่อง “การจัดดุลสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์” ทั้งตามแนวพระพุทธศาสนาและตามแนวการแพทย์ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ในระดับบูรณาการ มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ ตีความ และบูรณาการเข้าด้วยกันอย่างผสมผสาน ด้วยการนำเอาองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาเป็นตัวตั้งแล้วเอาองค์ความรู้ทางการแพทย์ในวิทยาการสมัยใหม่เข้าบูรณาการเฉพาะประเด็นเนื้อหาที่มีความสอดคล้องกันภายใต้กรอบทั้ง ๖ ส่วนตามลำดับดังนี้คือ (๑) ปัจจัยเกื้อกูลต่อชีวิตเชิงพุทธบูรณาการ (๒) หลักการจัดดุลสัมพันธ์ฯ เชิงพุทธบูรณาการ (๓) เป้าหมายของการจัดดุลสัมพันธ์ฯ เชิงพุทธบูรณาการ (๔) วิธีการจัดดุลสัมพันธ์ฯ เชิงพุทธบูรณาการ (๕) การประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องการจัดดุลสัมพันธ์ฯ ในชีวิตประจำวัน (๖) แบบจำลองบาลานซ์: ๖ องค์ประกอบแห่งความสมดุลของระบบภายในร่างกายมนุษย์

ผลที่ได้จากการบูรณาการในขั้นนี้ คือองค์ความรู้ในเรื่อง “แนวทางการจัดดูดยสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์เชิงพุทธบูรณาการ” เพื่อใช้เป็นฐานในการศึกษาวิจัยในขั้นตอนต่อไป

๑.๘.๓ ขั้นตอนที่ ๓: จัดทำ (ร่าง) แนวทางการจัดดูดยสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์เชิงพุทธบูรณาการ

ขั้นตอนต่อมา ผู้วิจัยนำผลที่ได้จากขั้นตอนการบูรณาการองค์ความรู้ในหัวข้อ ๑.๘.๒ มาตั้งประเด็นในการวิจัยที่สำคัญและมีความน่าสนใจ พร้อมกับข้อมูลส่วนหนึ่งที่ได้มาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากนักวิชาการผู้ซึ่งมีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องก้งงานวิจัยทั้ง ๒ ด้าน คือ ๑) ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา ๒) ผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์

ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนามี ๔ ท่าน ได้แก่ (๑) พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมมจิตโต), ศาสตราจารย์ ดร.ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (๒) ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา (๓) ศาสตราจารย์ ดร. วัชรระ งามจิตรเจริญ (๔) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. บรรจบ บรรณรุจิ ผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์มี ๒ ท่าน ได้แก่ (๑) ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์จำลอง ดิษยวณิช (๒) แพทย์หญิง คุณหญิงพรทิพย์ โรจนสุนันท์

จากนั้นจึงนำประเด็นดังกล่าวทั้งหมดมาเรียบเรียง และจัดทำเป็น “ร่างแนวทางการจัดดูดยสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์เชิงพุทธบูรณาการ” เพื่อเป็นการเตรียมข้อมูลสู่กระบวนการตรวจสอบองค์ความรู้ในขั้นตอนต่อไป

๑.๘.๔ ขั้นตอนที่ ๔: จัดให้มีการเสวนารับฟังความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ

ผู้วิจัยนำร่างแนวทางการจัดดูดยสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์เชิงพุทธบูรณาการ ที่ได้จัดเตรียมไว้แล้วจัดให้มีการเสวนารับฟังความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญจากนักวิชาการผู้ซึ่งมีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องก้งงานวิจัยทั้ง ๓ ด้าน คือ ๑) ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา ๒) ผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์ ๓) ผู้เชี่ยวชาญด้านวิทยาศาสตร์ ทั้งนี้เพื่อเป็นการตรวจสอบความถูกต้องขององค์ความรู้ด้วยวิพากษ์วิธีรวมถึงเป็นการระดมความคิดเห็นและพลังสมองจากผู้เชี่ยวชาญเพื่อให้ร่างแนวทางการจัดดูดยสัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์เชิงพุทธบูรณาการดังกล่าวมีความสมบูรณ์และครอบคลุมในมิติต่างๆ มากยิ่งขึ้น

ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนามี ๒ ท่าน ได้แก่ (๑) พระศรีคัมภีร์ญาณ, รองศาสตราจารย์ ดร. (๒) พระเมธาวิณัยรส, ดร. ผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์มี ๒ ท่าน ได้แก่ (๑) นายแพทย์จักรกฤษณ์ ภูมิสวัสดิ์ (๒) แพทย์หญิงอัญชลี ไชยสัจ ผู้เชี่ยวชาญด้านวิทยาศาสตร์ ได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร. ชัยวัฒน์ คุประตกุล

เมื่อกระบวนการตรวจสอบองค์ความรู้เสร็จสิ้นลง หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงนำข้อวิพากษ์ความคิดเห็น รวมถึงข้อเสนอแนะทั้งหมดที่ได้จากผู้เชี่ยวชาญเหล่านั้นมาปรับปรุงองค์ความรู้เพื่อเตรียมสู่กระบวนการวิจัยขั้นตอนต่อไป

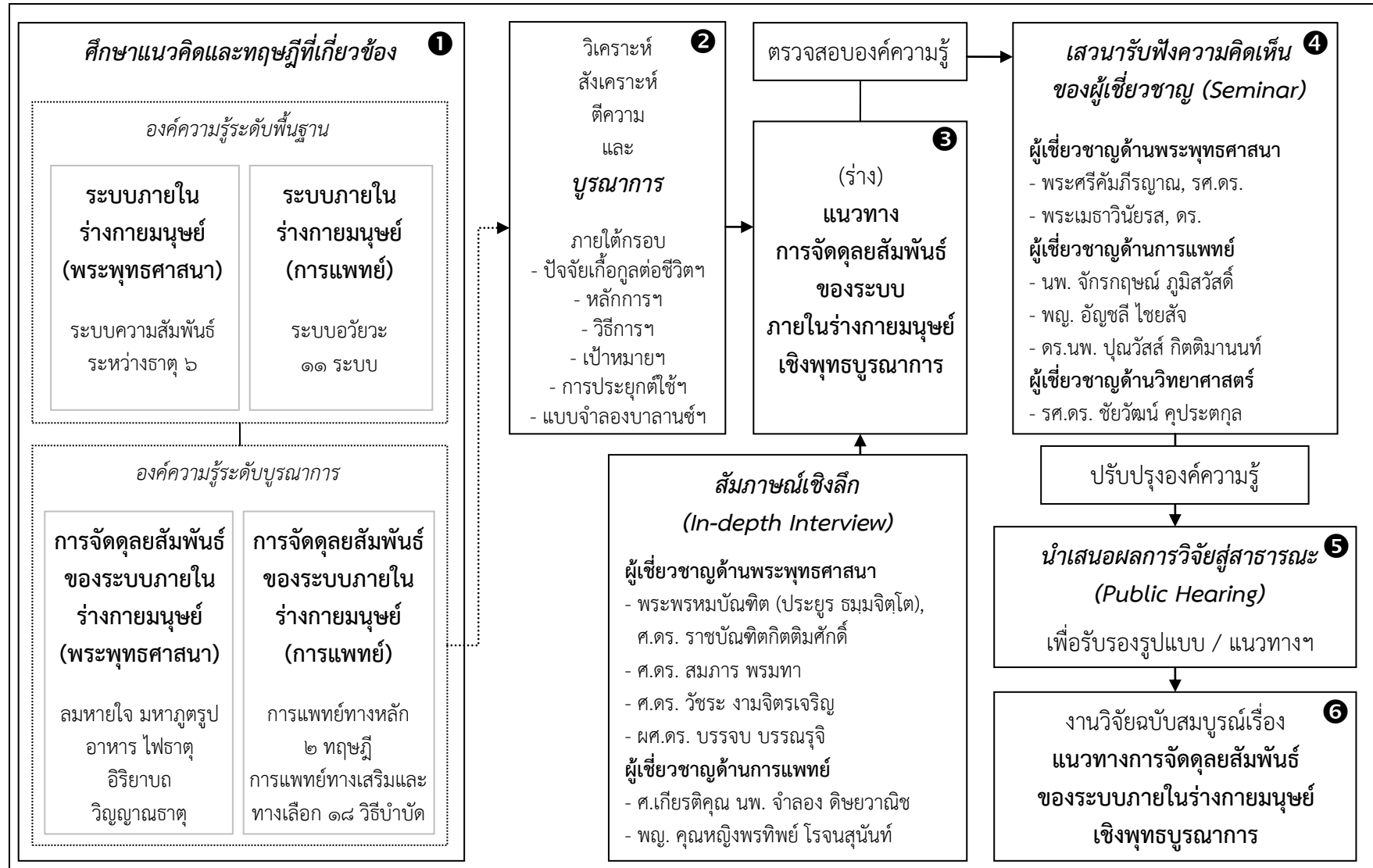
๑.๘.๕ ขั้นตอนที่ ๕: นำเสนอผลการวิจัยสู่สาธารณะ (Public Hearing)

หลังจากนำความคิดเห็น ข้อวิพากษ์ รวมถึงข้อเสนอแนะดังกล่าวมาปรับปรุงองค์ความรู้เรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยนำผลการวิจัยที่เป็นองค์ความรู้ใหม่ทั้งหมดนั้น เสนอต่อสาธารณะ เพื่อเป็นการรับรองรูปแบบ แนวทาง และผลการวิจัยที่ได้ศึกษามาทั้งหมด รวมถึงเป็นการระดมความคิดเห็นและรายงานข้อเสนอแนะแก่บุคคลผู้สนใจทั่วไป ในประเด็นต่างๆ ที่มีความน่าสนใจในการศึกษาวิจัย

๑.๘.๖ ขั้นตอนที่ ๖: สรุปผลการศึกษาวิจัย

ขั้นตอนสุดท้ายนี้ ผู้วิจัยสรุปผลการศึกษาวิจัยและนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ในงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง “แนวทางการจัดดุลยภาพสัมพันธของระบบภายในร่างกายมนุษย์เชิงพุทธบูรณาการ”

การดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนดังกล่าวมาแล้วทั้งหมดนั้น เมื่อนำมาแสดงเป็นแผนภูมิจะได้แผนภูมิแสดงกระบวนการวิจัย (Research Process) ดังต่อไปนี้

๑.๙ ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑.๙.๑ ทำให้เข้าใจระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาและตามแนวการแพทย์

๑.๙.๒ ทำให้เข้าใจการจัดดุลย์สัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาและตามแนวการแพทย์

๑.๙.๓ ทำให้ได้แนวทางการจัดดุลย์สัมพันธ์ของระบบภายในร่างกายมนุษย์เชิงพุทธบูรณาการ